

SAADETTİN ÖKTEN İLE RÖPORTAJ

Araştırma Görevlisi Kaan Sevim

İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi

Kaan Sevim: Hocam öncelikli olarak mahalle kavramının sizde neler çağrıştırdığıyla başlayalım derseniz.

Sadettin Ökten: Peki, ben bir mahallenin içinde, hatta bir değil iki mahallenin içinde doğduğumu söyleyebilirim size, bunlardan bir tanesi Osmanlı mahalle kavramı ile çok iyi örtüşen bir mahalleydi. Diğeri o kadar örtüşmüyordu ama o da bugüne nazaran fevkalade örtüşen bir mahalle kavramı diyebilirim. Şöyle ki, anneannemin oturduğu, bizim de çok yakından gidip geldiğimiz babamın eski yıllarda oturmuş olduğu Atikalı Beyceğiz Mahallesi Karagümrük'te, ahşap evler, bahçeler, camii, tekke, mahalle kahvesi, Arnavut kaldırımlı sokaklar... bu bahsettiğim 1940'ların sonu ta ki 60'lara kadar devam eden pitoresk bir resim bu bahsettiğim. Muhtarı biliniyor, bekçisi biliniyor, imamı belli, mahalledeki tekkenin şeyhi belli ve esnafı belli bu mahallenin. Sizin dışınızda bir örgütün, bu resmi bir örgüt değil, sizin de katılabileceğiniz bir örgütün yapılandığı bir sosyal atmosferi hissediyorsunuz. Problemlerinize çare bulacağına güvendiğiniz, sorun çıkmayacağına emin olduğunuz, kendinizi huzurlu ve güvende hissedebileceğiniz, ufak bir probleminiz olduğu zaman bunu birilerine anlatıp, dertleşebileceğiniz bir atmosfer olduğunu görüyorsunuz. Bizim oturduğumuz Beyazıt'taki son mahallede ise apartmanlar yapılmıştı. Hocapaşa yangınında semt yandığı için 30'lu yıllarda modernleşen İstanbul ile birlikte, Beyazıt'ta bulunan üniversite, Küllük Kıraathanesi ya da şimdiki dönüşümüyle Marmara Kahvesi etrafına apartmanlar yapılmıştı ve mahalle dokusu o kadar hissedilmiyordu artık. Aralarda pek az kalan bir iki tane bahçeli ahşap ev ve daha fazla nispette tuğla olan müstakil evler mahalleyi ve de bir şehri temsil ediyordu. Muhtarı da meşhur bir adam, Zekai Dede'nin torunu Münir Bey, esnafı belli ama Atikalı'deki kadar yakın hissettiğimiz bir sosyal çevre ya da bir kontrol olayı yok. Atikalı'deki mahallede hem bir denetim hissediyorsunuz hem bir güven hissediyorsunuz, burada öyle bir şey yok. Böyle bir atmosferde ben mahalleyi tanımaya başladım. Mesela bir çocuk gözüyle bakarsanız, ailemden büyük bir güven duydum ben, onu hissediyorsunuz. Güven, sevgi ve muhabbet ama ondan bir üst halkada, yani iç içe daireler düşünürsek, en yakın daire aile dairesi, dengeli ve dikkatli, sizi koruyan, sizi seven bir aile ve

onun hemen dışında ise bir komşuluk ve mahalle ruhunu hissediyorsunuz

K: Şu anki dönemde, bu anlattıklarınıza karşılık gelen İstanbul'da ya da başka bir yerde böyle bir mahalle kültürü var mı Hocam?

SÖ: Varoşlarda, taşradan gelenlerin her şeye rağmen yaşatmak istedikleri mahalle demeyeyim de, hemşehrilik kültürü var ve bu hemşehrilik kültürü şu an devam ediyor. Neden devam ettiğini soracak olursanız çünkü kendilerini burada çok yalnız ve güvensiz hissediyorlar ama bu mahalle kültürü değil, hepsinin aynı yerde oturduğu bir hemşehrilik kültürü diyebiliriz.

K: Göçmenlerin olduğu yerlerde de bu durum geçerli mi peki?

SÖ: Göçmenlerde böyle bir durum söz konusu değil. Göçmenler bir dalgaydı bitti o. Yani 50'li yıllarda Bulgaristan'dan gelenler göçmenler, daha sonra 80'li yıllarda gelenler oldu ama ilk gelenler mübadillerdi. Onları köylere daha sonra gelenler ise şehre yerleştiler yani İstanbul'un sur dışı varoşlarıyla başladı bu hadise, Balkan göçmenleri, Yugoslavya'dan da gelenler oldu ama esas Bulgaristan'dan geldiler, onlarda böyle bir durum yok fakat sanayileşmenin getirmiş olduğu taşradan kente göç farklı. Bunun belkemiği Anadolu'dur. Anadolu'dan çok geliyorlar ve burada hemşehrilik kültürü devam ediyor ama bu benim anlattığım manada mahalle hadisesi değil çünkü mahallede her taraftan gelen insanlar ve yerliler vardır ve onlar kendi aralarında bir yarı-resmi örgütsel yapı kurmuşlardır. Bunun maddi ve manevi boyutları vardır.

K: Modern toplum içerisinde hemen hemen her insanda artık o eski mahallelerin kalmadığına ya da kaybolduğuna dair şikâyetler var. Siz de bu şikâyetlere katılıyor musunuz?

SÖ: Yani şikâyet ediyor muyum?

K: Evet.

SÖ: Hayır etmiyorum. Çünkü şöyle; şimdi modern insan özgür olmak ister, bu özgürlüğü her manada alabilirsiniz fakat mahallede yaşarken özgür olamazsınız. Yani mahallede yaşadığınız zaman, sizin dahil olduğunuz büyük medeniyet ailesinin yorumundan gelen kuralları vardır ve onlara uymak mecburiyetindediniz. Mahallede denetim vardır, bu denetimin karşılığında da mahalleden sevgi, dayanışma, güven hisleri alırsınız. Modern insan özgür olmak istiyor, aynı zamanda da sevgi ve güven

duymak istiyor. Böyle bir şey yok. Her şeyin bir bedeli var, özgürsen özgürsünüz.

K: Geleneksel Osmanlı toplumunda mahallenin tipik özellikleri denince aklınıza neler geliyor?

SÖ: Dayanışma. Geleneksel Osmanlı toplumunda bir defa İslam var. Bu İslam dediğimiz, bir medeniyet tasavvuru yani bugün modernitenin anladığı manada sadece bir din değil. Modernite dini şöyle anlar; din insanlara lazımdır, bir inanç ve terapi aracıdır, modernite böyle söylüyor, ben size tanımladığım hayatı siz yaşarken ara sıra sıkıntıya düşersiniz psikolojik olarak. Bu ya terapistle ya da dinle tedavi edilir, din de böyle bir şeydir. Yani din modernitenin çizdiği sınırların dışına çıkmaz, çıkmamalıdır, çıkarsa cezalandırılır. İslam böyle bir şey değil bir hayat felsefesi, bütünüyle bir medeniyet tasavvurudur. Bu mahallede iki unsurla temsil edilir. Bunlardan biri camii, bir diğeri tekkedir. Zaten bu iki mekanda iki hayat tarzı var, bunlar birbirleriyle örtüşüyor. Bu iki hayat tarzı size zaten birçok şey söylüyor. Yani yasakları getiriyor, onun karşılığında yapmanız ve yapmamız gerekenleri söylüyor. Böylelikle bir huzur ve güven ortamı, bir nevi teselli ortamı sunuyor. Bir büyük çadır gibi düşünün bunu. Yani dışardan gelen her türlü etkiye, bu hükümet zoru da olabilir, kapitalistlerin sömürmesi de olabilir, komünistlerin iğvası da olabilir, buna karşı müthiş bir kalkan oluşturuyor. Mahalle adeta kendi içinde eskilerin kuvve-i maneviye olarak tabir ettikleri, ruhsal olarak, görünmez ve bölünmez bir bütündür.

K: Literatürde İslam Şehri “Islamic City” diye bahsedilen kavram yeni bir kavramsallaştırma mı yoksa bizim geleneksel mahalleyi mi anlatıyor?

SÖ: Şimdi tabi kaybedince, ne olduğunun adını koymaya çalışıyoruz. Bana sorarsanız bu şöyle bir şey; bizim geleneksel mahalle Sünni İslam’ın Osmanlı yorumudur. Sünni İslam medeniyet tasavvurunun çünkü Şia başka bir şey tasavvur ediyor. Osmanlı bu topraklarda o tasavvurun bir yorumunu yapıyor. İstanbul bunun en üstteki bir prototipidir ama diğer yandan Bursa’da, Edirne’de, Konya’da da var olmuş mahalleleri örnek verebiliriz. Mahalle bir zatın adıyla anılıyordu, yani onun manevi şahsiyeti etrafında kümelenen bir yapı vardı. Tabii o manevi şahsiyete, o manevi dünyaya içimizde yer vermezsek hiç bir anlam taşımaz. Şişli’de oturursunuz yani o zaman. Şişli, şişsiz gibi bir şey olur yani. Ama Kocamustafapaşa ya da Sümbül Efendi dediğiniz zaman bir başka mana çıkıyor. Bu mana sizin iç dünyanızdan, tinsel skalanızda bir

yer işgal etmezse hiçbir anlamı yok ama onlar için ediyordu. İşte o çok önemli bir şey.

K: Bu Sünni İslam tasavvuruyla Hocam diğer tasavvurları ayıran şey nedir?

SÖ: Esnektir, çok yoruma açıktır yani insanları sıkmaz, bağlamaz, yapıştırmaz, hele özellikle Hanefi yorumu.

K: Bu geleneksel mahallelerde çıkmaz sokak diye bir kavram ve yapılaşma var, bu bir tesadüfün sonucu mudur, yoksa bilinçli bir tercih midir?

SÖ: Hayır. Çok önemli bir şeydir o. Şehir şehirliye aittir klasik Osmanlı'da. Dolayısıyla o şehri sosyal olarak idare eden erk bir yere kadar müdahalelerle elinde tutar, ondan sonra karışmaz. Genel olarak ana arterler, nafiz denir bunlara, onlar herkese açıktır. Her mahallenin kendi içinde gayri nafiz sokakları vardır. O gayri nafiz sokaklara yabancı girmez, bunun bir kuralı yok. Bir adam bir şehirde ne iş yapar? Evi vardır, işi vardır, camisi vardır, tekkesi vardır, bir de sonradan kahvesi vardır. Başka ne işi olur adamın? Mesire yerine gider yani Kasımpaşa'da oturan bir adam Edirnekapı'nın bir mahallesinde niçin gider? Eşi dostu olabilir. O zamanda sorarlar "kime geldin", "filanca efendiye geldim" denir. Bunun belirli bir saati vardır. Gayri nafiz sokaklara herkes giremez. Çıkmaz sokaklara o sokakta oturandan başkası giremez. Bunun bir kanunu yok, ama bu böyledir. Dolayısıyla, şimdi mesela modern şehirciler şaşırıyor; "efendim" diyor "adam çıkmaz sokağa peykelerini koymuş, eşyalarını indirmiş". Adam o sokağı kendi malı olarak görüyor ve buna şehir izin veriyor. Sokağın fonksiyonu ne insanların geçmesi, insan geçiyor. Şimdiki gibi değilki. Şimdi bu şehrin bütün sokaklarına girebilirsiniz. O zaman ne oluyor? Bir de tabi şimdi mahremiyette hadiseye bağlı.

K: Mahallenin bir nevi aidiyeti oluyor değil mi Hocam?

SÖ: Yabancı girmiyor. Yani mahremiyet meselesi olarak İslam medeniyetinde. Her yere giriyorsun şimdi yani, istediğin gibi gir. Burdan başlıyor hadise. O mahremiyet sırf kadınlara bakmaktan dolayı değil, erkeklerinde mahremiyeti vardır. İki tane dostunuz vardır, iyi arkadaşınız, onunla gizli bir şey konuşuyorsunuzdur, onu herkese söylemezsiniz, herkese görünmek istemezsiniz, herkesin sizi görmesini istemezsiniz. Yani bu uzun hadise. Gayri nafiz sokağa giremiyorsun sen, yasak değil ama girersen kötü kötü bakabilirler. Ben Amerika'da doktora çalışması için gittiğimde yanlışlıkla bir zenci barına girmiştim, bana öyle baktılar ki zor

çıktım oradan, kan ter içinde, yaşımda 30'du. Giremezsiniz yani, ne işiniz var?

K: Bu eski mahallelere insanlar özlem duyuyor...

SÖ: Şimdi bunu tekrar vurgulayalım. Şehrin tanımlanmış bir işlevsel şeması var, tanımlanmış. Bu tanımlı medeniyet tasavvuru koyuyor ve siyasal erk işler halde tutuyor. Bu işler çerçevesinde ana arterler, ticaret merkezleri vesairesi çalışıyor. Bunun dışında ikamet bölgelerinde başka kurallar hakim. Kendi içinde çalışan bir sistem ve ilkeler var ve sizi sınırlıyor, öyle her şeyi yapamazsın istediğiniz gibi. Buna karşılığında ise bir sevgi, muhabbet ve güven ortamı veriyor size.

K: Bahsetmiş olduğumuz modern kent ortamında da bu mahalle kültürünü yeniden diriltebilmek mümkün mü?

SÖ: Mümkün değil. Şundan dolayı mümkün değil; modern kentte biz tüketime dönük bir hayat yaşıyoruz ve bu tüketim üzerinden bir varlık ifade ediyoruz. Yani kullandığımız araba, giydiğiniz ceket size iyi adam ya da başarılı bir adam unvanını veriyor. Tüketim olması için sizin yalnız kalmanız lazım, her türlü saldırıya açık olmanız lazım. Reklam saldırısına, rekabet saldırısına, özendirme saldırısına ve bu durumda nefsimizin çok üste çıkması lazım. Mahallenin temel felsefesi bununla tamamen zıttır. Sizi ihtiyaç bakımından minimize etmesi ile temelden çatır. Özetle biz bu anlayışla yeniden ve tekrar mahalle kuramayız. Bilmem ne şehri inşa etsek, orada az katlı da yapsak, bu anlayışla mahalle kurmamız mümkün değildir.

K: Mimari açıdan mahallelere baktığımızda nasıl değerlendiriyorsunuz? Tamamen bir kopuş olarak mı görüyorsunuz?

SÖ: Tabii, şu anda tamamen bir kopuş yaşamaktayız. Fizik mahaller önce etkisiz gibi görünürler, binalar, şehir, şehrin düzeni vesaire ama bu yapılan işler insan eylemidir ve insanların iki tür eğilimi vardır. Birincisi, insiyaki eylemler yani içgüdüsel eylemlerdir. Diğeri iradi eylemlerdir. Şehir kurmak, bina inşa etmek iradi bir eylemdir. Bu irade ile eylem yapan insanların arka planında bir medeniyet tercihi vardır. Onlar belli bir şeyi gerçekleştirmek için bu binaları yaparlar. Şu an da Türkiye'de yapılan bu binalar, bu şehirler modernitenin ürettiği yapılardır. Modernitenin de kendine göre bir zihinsel arka planı vardır, bir değerler sistemi vardır ve bunun da öngördüğü bir hayat sistemi tarzı vardır. Dolayısıyla biz şu anda bu hayat tarzının ürünü olan binalarda yaşıyoruz ve ister

istemez o hayat tarzı da o binalarla birlikte gelir çünkü üründen arkasındaki değeri ayıramazsınız. O ürün bir bilincin eseridir. Ürün gelince, bilinçte onunla beraber gelir. Ürünü görürsünüz işinize yarar, hoşunuza gider fakat bu bilinci ve değeri görmezsiniz. O değer ürünü kullandıkça kendisini yavaş yavaş size kabul ettirir. Tiyatro da bir söz vardır, bilirsiniz, “eğer bir oyunda bir silah varsa, o mutlaka patlar”. Apartman gelirse, bir oyunda varsa, o mutlaka kendi fonksiyonunu icra eder. Apartman bireyselleşmektir ve bencilleşmektir. Ancak bu şekilde bireysel ve bencil olursunuz ve kapitalist çarkı döndürebilirsiniz.

K: Spesifik olarak İstanbul’u değerlendirsek, geleceği hakkında ne düşünüyorsunuz? Bir mahalle kültürü olarak geleceği var mı?

SÖ: Açıkçası İstanbul bir izdüşüm. Bir düşüncenin, bir duygusal yapının izdüşümü. Şöyle söyleyebilirim, Türkiye kimliğini arıyor. Bu kimliği bulabilir mi? Bu kimliği de size çok net bir şekilde söyleyeyim; Sünni İslam medeniyet tasavvurunun Osmanlı yorumunun devamı. Bir başka şey değil. Öyle, rahmetli Hasan Ali Bey’in dediği gibi “Eskiye unut, Yeni yolu tut. Türklüğe umut. Sen ol çocuğum”, bu mümkün değil. Fikret’de söylüyor “Atı çıkınca ortaya mazi silinmeli”, silinmiyor, bunu gördük artık. Yüz senedir görüyoruz bu hadiseyi. O bakımdan bir kimlik arıyoruz. Bu kimliği bulabilir miyiz, onu bilmiyorum. Ama şunu biliyorum; eğer ki biz bu kimliği bulacaksak, bugünkü kapitalist modernist zihniyeti taretmemiz lazım. Bu bende çok net yani, ikisi bir arada olmaz. Birbirleriyle zıtlıyorlar çünkü. Yeni bir yorum getirebilir miyiz? Niye getirmeyelim? Eğer muhlisane davranırsak, gereken altyapıyı kurarsak, ilim ve irfanda belli bir konsantrasyonu yakalarsak, Allah’ın avni inayetiyle (hep böyle eski tabirleri kullanalım), pekala yeni bir medeniyet kapısı açılabilir. Batı bunu görüyor. Gördüğü için bizden korkuyor. Biz kendimizi görmüyoruz şu anda. Batının entelijansiyası bunu görüyor. Kendi çaresizliğini de görüyor ve diyor ki “bunlar eğer yeni bir şey yaparlarsa, ben bittim” diyor kapitalistler. Biz görmüyoruz.

K: İstanbul’a iç göç hâlâ devam ediyor fakat 2015’de geriye bir dönüş başladığını söyleyebiliriz. Bu İstanbul’un doyum noktasına eriştiğinin bir göstergesi midir? Yani İstanbul artık insanları cezbetmiyor diyebilir miyiz?

SÖ: Ediyor ama işte kendiliğinden oluşan bir hadise. Tabi İstanbul’un göçük şeyi şu, biz henüz daha kapitalizme geçtik ama kapitalizmi anlamış ve uygulamış değiliz. Kapitalizmin temeli

şudur; bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler. İkincisi de, kapitalizm bedel öder ve ödetir. Nimeti alır, madde değerinde öder ve ödetir. Şu anda İstanbul nimeti alıyor, bedelini ödemiyo, bedelini trafikte ödüyo, bedelini bilmem neyde ödüyo. Öyle olmaz. Ciddi bedel ödeyeceksiniz yani. Ödemediği için bu nüfus hala geliyor buraya. Bu zihniyet tam bir ara zihniyet. İşte Osmanlı korumacıdır. Kemal Tahir “kerim devlet” diyo. Doğru. Kerim devlet korumacı ama özgürlüklerinizi kısıyo. Yani kapitalist açıdan söylüyorum. Özgürlüğünüzü kısıyo, size güvence veriyoy. Aynı şeyi Freud’da söylüyoy; “özgürlükle güven arasında ters orantı vardır” diyo. Bunu herkes biliyo. Şimdi biz hem güven istiyoyuz hem özgürlük istiyoyuz. Bu olmaz. İstanbul’da bu kadar çok şey olmasının sebebi özgürlük var, iyi kötü güvenlik de var. Bedel ödemiyo biz. Para para. Şimdi biz onu zaman olarak görüyoyuz, Türkiye’de de zaman çok mühim bir şey değil, insanlar daha onu algılayamadılar. Çünkü biz sanayi devrimini yapmadık daha. Sanayi devrimini yapmış gibiyiz. Sanayi devriminin özü matematiktir. Matematiğin de temelinde fizik vardır. Dünyayı tatbik ederken matematiği kullanır ve bu şekilde sanayi devrimi ortaya çıkıyo. Dört boyut var. Üç tanesi uzayda, bir tanesi zamandır. Yani ürettiğimiz malzemede, materyalde dimensiyon olarak hata olursa o standart dışıdır. Mesela hala insanlar diyorlar ki trafikten dolayı gelemedim. Bunun bir kısmı doğru bir kısmı yalan. Ben biliyoyum yalan olduğunu. Ama öyle bir trafik heyulası var ki, niye? Bunu halletmek lazım. Yani sanayi devrimine geçmiş olsak bu bitermiş. Halledilir. Daha etmedik, etmiyoyuz. Buradan bedel ödemiyo. İstanbul hala cazip geliyor insanlara. Türkiye bir travma yaşadı. Bir medeniyet travması yaşadı. Onun içinde cazip geliyo. Nüfus azalmıyo henüz daha galiba, gelenler daha fazla.

K: Son olarak Hocam bizim unuttuğumuz, sizin eklemek istediğiniz, mahalleyle ya da komşulukla alakalı söylemek istediğiniz bir şey var mı?

SÖ: Vatan sağ olsun, vatan sağ olsun.

K: Çok teşekkür ederiz Hocam, çok sağ olun.

SÖ: Estağfurullah.